IHSLC 2021

4. International Health Science and Life CONGRESS

Uluslararası Sağlık Bilimleri ve Yaşam Kongresi

08-10 April 2021

FULL TEXT BOOK-1

www.ihslc.org

MAKÜ Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

4th. INTERNATIONAL HEALTH SCIENCE and LIFE CONGRESS (IHSLC 2021)

08-10 April 2021 / BURDUR-TURKEY

FULL TEXT BOOK-1

Edited by

Assoc. Prof. Dr. Mümin POLAT

Assoc. Prof. Dr. Soner DÖNMEZ

2021

BURDUR

4th INTERNATIONAL HEALTH SCIENCE and LIFE CONGRESS (IHSLC 2021)

08-10 April 2021 / BURDUR-TURKEY

This book is subject to copyright. All rights are reserved, whether the whole or part of the material is concerned. Nothing from this publication may be translated, reproduced, stored in a computerized system or published in any form or in any manner, including, but not limited to electronic, mechanical, reprographic or photographic, without prior written permission from the publisher.

The individual contributions in this publication and any liabilities arising from them remain the responsibility of the authors. The publisher is not responsible for possible damages, which could be a result of content derived from this publication.

Published, May 2021

www.ihslc.org
www.ihslc.mehmetakif.edu.tr
ihslc@outlook.com

4th INTERNATIONAL HEALTH SCIENCE and LIFE CONGRESS (IHSLC 2021)

08-10 April 2021 / BURDUR-TURKEY

ORGANIZATION COMMITTEE

HONORARY PRESIDENT

PROF. DR. ADEM KORKMAZ – *BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY RECTOR*

CONGRESS PRESIDENT

ASSOC. PROF. DR. MÜMİN POLAT – *BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY*

MEMBERS OF THE ORGANISATION COMMITTEE

ASST. PROF. DR. MUSTAFA KILINÇ- *BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY*
ASSOC. PROF. DR. ÇİĞDEM AYDIN ACAR- *BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY*
ASSOC. PROF. DR. ÇİĞDEM KARABACAK ATAY- *BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY*
ASSOC. PROF. DR. EMRAH ATAY- *BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY*
ASSOC. PROF. DR. CANAN DEMİR BARUTCU- *BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY*
ASSOC. PROF. DR. ÖMER GÜRKAN DİLEK- *BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY*
ASSOC. PROF. DR. ERHAN KEYVAN- *BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY*
ASSOC. PROF. DR. SONER DÖNMEZ- *BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY*
ASST. PROF. DR. MELDA SOYSAL TOMRUK- *BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY*
ASST. PROF. DR. ŞÜKRİYE YEŞİLOT- *BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY*
RESEARCH ASST. DENİZ TAŞDEMİR- *BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY*
RESEARCH ASST. HALİL İBRAHİM TAŞDEMİR- *AKDENİZ UNIVERSITY*
RESEARCH ASST. AYŞE YACAN KÖK- *BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY*
LECTURER GÜLCİHAN AYBİKE DİLEK KART- *BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY*
DOCTORANT ALİ SERT- *BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY*
MASTER STUDENT MUSTAFA KART- *BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY*

SCIENTIFIC SECRETARY

ASSOC. PROF. DR. ÇİĞDEM KARABACAK ATAY- *BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY*
RESEARCH ASST. DENIZ TAŞDEMİR - *BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY*
RESEARCH ASST. AYŞE YACAN KÖK- *BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY*

ADVISORY BOARD

PROF. DR. DURMUŞ ACAR - *BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY*
PROF. DR. MEHMET KARACA - *BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY*
PROF. DR. HÜSEYİN DALGAR - *BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY*
PROF. DR. ÖMER TEKŞEN - *BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY*
PROF. DR. HAKAN ÖNER - *BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY*
PROF. DR. ZAFER ÖZYILDIZ- *BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY*
PROF. DR. FİRDEVS SAVİ ÇAKAR- *BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY*
PROF. DR. SABAHAT GÖZÜM - *AKDENİZ UNIVERSITY*
PROF. DR. MUSTAFA DOĞA TEMİZSOYLU - *BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY*
PROF. DR. KÜRŞAT ÖZDAŞLI - *BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY*
PROF. DR. GAMZE EKİNCİ - *HACETTEPE UNIVERSITY*
PROF. DR. MEHMET ZEKİ YILDIRIM - *BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY*
PROF. DR. SERDAL ÖĞÜT - *ADNAN MENDERES UNIVERSITY*
PROF. DR. AYŞE GÜL MUTLU GÜLMEMİŞ - *BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY*
PROF. DR. HİLMİ KARATOSUN - *BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY*
PROF. DR. MURAT KAYALAR - *BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY*
PROF. DR. KURTULUŞ ÖNGEL – *İZMİR KATİP ÇELEBİ UNIVERSITY*
PROF. DR. FERDİ BAŞKURT - *SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY*
PROF. DR. ZELİHA BAŞKURT - *SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY*
PROF. DR. FÜSUN EROĞLU - *SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY*
PROF. DR. HASAN YASAN - SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY
PROF. DR. NİLÜFER CALAPOĞLU - *SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY*
PROF. DR. MUSTAFA CALAPOĞLU - *SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY*
PROF. DR. İSMAİL ÖZMEN - *SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY*
PROF. DR. HİCRAN BEKTAŞ - *AKDENİZ UNIVERSITY*
PROF. DR. MUSTAFA YILDIZ- *SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY*
PROF. DR. AYŞEGÜL İŞLER DALGIÇ - *AKDENİZ UNIVERSITY*
PROF. DR. EMİNE EFE - *AKDENİZ UNIVERSITY*
PROF. DR. ZEYNEP ÖZER - *AKDENİZ UNIVERSITY*
PROF. DR. NALAN TÜZMEN - *DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY*
PROF. DR. SEMRA KILIÇ - *SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY*
PROF. DR. ABDULLAH RUHİ SOYLU - *HACETTEPE UNIVERSITY*

PROF. DR. GÜNHAN ERDEM - *GİRNE AMERİKAN UNIVERSITY*

PROF. DR. AYNUR GÜL KARAHAN ÇAKMAKÇI - *SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY*

PROF. DR. MELEK GÜLSÜN ÖZENTÜRK - *EGE UNIVERSITY*

PROF. DR. İLHAN TOMANBAY - *İSTİNYE UNIVERSITY*

SCIENTIFIC BOARD *

PROF. DR. EBRU ÇUBUK DEMİRALAY - SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

ASSOC. PROF. DR. ÇİĞDEM AYDIN ACAR – BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASSOC. PROF. DR. ALİ MURAT ALPARSLAN – BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASSOC. PROF. DR. FATMA FİLİZ ARI – AHİ EVRAN UNIVERSITY

ASSOC. PROF. DR. ÇİĞDEM KARABACAK ATAY – BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASSOC. PROF. DR. EMRAH ATAY - BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASSOC. PROF. DR. CANAN DEMİR BARUTCU - BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASSOC. PROF. DR. ÜLKÜ BAYHAN - BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASSOC. PROF. DR. HALE SEÇİLMİŞ CANBAY - MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASSOC. PROF. DR. ÖMER GÜRKAN DİLEK – BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASSOC. PROF. DR. AHMET HULUSİ DİNÇOĞLU - BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASSOC. PROF. DR. SONER DÖNMEZ – BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASSOC. PROF. DR. EMEL TAŞÇI DURAN - SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

ASSOC. PROF. DR. GÜL ERGÜN - BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASSOC. PROF. DR. TÜZÜN FIRAT - HACETTEPE UNIVERSITY

ASSOC. PROF. DR. PINAR GÜL- ATATÜRK UNIVERSITY

ASSOC. PROF. DR. AFŞİN AHMET KAYA - GÜMÜŞHANE UNIVERSITY

ASSOC. PROF. DR. SARP KAYA - BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASSOC. PROF. DR. UMMAHAN KAYGISIZ - BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASSOC. PROF. DR. ERHAN KEYVAN – BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASSOC. PROF. DR. GÜLSÜM KORKUT – BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASSOC. PROF. DR. MUSTAFA LAMBA- BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASSOC. PROF. DR. HATİCE MERT - DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY

ASSOC. PROF. DR. SADIK YÜKSEL SIVACI- BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASSOC. PROF. DR. SAİME ŞAHİNÖZ - GÜMÜŞHANE UNIVERSITY

ASSOC. PROF. DR. EVRİM ARICI ŞENKAYNAĞI – ISPARTA APPLIED SCIENCES UNIVERSITY

ASSOC. PROF. DR. ÖZLEM TAGAY- BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASSOC. PROF. DR. MERİÇ ÜNAL - SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

ASSOC. PROF. DR. HALİL YALÇIN – BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASSOC. PROF. DR. MELEK ZUBAROĞLU YANARDAĞ – BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASST. PROF. DR. BİLGE BAL ÖZKAPTAN - SİNOP UNIVERSITY

ASST. PROF. DR. ZERİN ACAR – BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASST. PROF. DR. RAFET AYDIN – BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASST. PROF. DR. BURCU BAKIR – BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASST. PROF. DR. NAZİFE BAKIR – BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASST. PROF. DR. MURAT BAYEZİD – BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASST. PROF. DR. İLKAY BOZ - AKDENİZ UNIVERSITY

ASST. PROF. DR. MERVE ÇAMLIBEL – BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASST. PROF. DR. SAADET ÇÖMEZ - BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASST. PROF. DR. BELGİN DİLMEN - BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASST. PROF. DR. ELÇİN ÜLKER EFTELİ – BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASST. PROF. DR. LEVENT ELMAS – İZMİR BAKIRÇAY UNIVERSITY

ASST. PROF. DR. SEMA ÖZMERT ERGİN - BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASST. PROF. DR. AYŞE DERİCİOĞLU ERGUN - BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASST. PROF. DR. SERAP GÖKÇE ESKİN - ADNAN MENDERES UNIVERSITY

ASST. PROF. DR. SÜLEYMAN FAKİ – BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASST. PROF. DR. ÇİĞDEM GÜN – BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASST. PROF. DR. AYSUN GÜZEL - BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASST. PROF. DR. GİRAY KOLCU – SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

ASST. PROF. DR. İNCİ BAŞER KOLCU – SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

ASST. PROF. DR. ŞEVKİNAZ KONAK – BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASST. PROF. DR. MURAT ABDULGANİ KUŞ – BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASST. PROF. DR. ÖZGÜR ÖNAL – SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

ASST. PROF. DR. HALİL ÖZBAŞ – SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

ASST. PROF. DR. SERPİL ÖZBAŞ – SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

ASST. PROF. DR. SERCAN ÖZBEK – BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASST. PROF. DR. BİLGE BAL ÖZKAPTAN – SİNOP UNIVERSITY

ASST. PROF. DR. DİLEK SAĞIR - SİNOP UNIVERSITY

ASST. PROF. DR. DERYA ŞAHİN - SİNOP UNIVERSITY

ASST. PROF. DR. EMİNE HİLAL ŞENER – BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASST. PROF. DR. SİBEL ŞENTÜRK – BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASST. PROF. DR. HACER TEKERCİ – BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASST. PROF. DR. NURTEN TERKEŞ – BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASST. PROF. DR. SEVCAN ATAY TURAN - AKDENİZ UNIVERSITY

ASST. PROF. DR. MURAT TOMRUK – BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASST. PROF. DR. İBRAHİM KUBİLAY TÜRKAY – SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

ASST. PROF. DR. NEVİN USLU – BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASST. PROF. DR. ESİN ÇETİNKAYA USLUSOY - SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

ASST. PROF. DR. ŞÜKRİYE YEŞİLOT – BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

ASST. PROF. DR. BANU ASLAN YILMAZ – SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

*** The Scientific Committee is listed alphabetically by surname.**

INTERNATIONAL SCIENTIFIC BOARD

PROF. DR. MURAT BEDANOKOV - MAIKOP STATE TECHNOLOGICAL UNIVERSITY; RUSSIA
PROF. DR. GÜNHAN ERDEM - GİRNE AMERİKAN ÜNİVERSİTESİ, KKTC
PROF. DR. VLADİMİR PEŠİĆ - UNIVERSITY OF MONTENEGRO; MONTENEGRO
ASSOC. PROF. DR. SOKOL DURO - AGRICULTURAL UNIVERSITY, ALBANIA
ASSOC. PROF. DR. ROSEN DIMITROV - TRAKIA UNIVERSITY, BULGARIA
ASST. PROF. DR. MOHAMMAD REZA HEIDARI - SHAHED UNIVERSITY, IRAN
ASST. PROF. DR. HOSSEIN ASGAR POUR – ÇOMÜ, TURKEY
ASST. PROF. DR. MAREK SOBOLEVSKI - UNIVERSITY OF TECHNOLOGY, POLAND
ASST. PROF. DR. ALDONA MIGALA-WARCHOL - UNIVERSITY OF TECHNOLOGY, POLAND
ASST. PROF. DR. PENKA YONKOVA - TRAKIA UNIVERSITY, BULGARIA
ASST. PROF. DR. KAMELIA STAMATOVA-YOVCHEVA - TRAKIA UNIVERSITY, BULGARIA
DR. MIKAS BALKEVICIUS - NGO INSTITUE, LİTHUANIA
LECTURER REZA NOROUZZADEH - SHAHED UNIVERSITY, IRAN

AWARD BOARD

PROF. DR. MEHMET KARACA (PRESIDENT OF THE AWARD BOARD)

PROF. DR. NİLÜFER CALAPOĞLU

PROF. DR. FERDİ BAŞTÜRK

PROF.DR. EBRU ÇUBUK DEMİRALAY

ASST. PROF. DR. PENKA YONKOVA

ASST. PROF. DR. ŞÜKRİYE YEŞİLOT

DR. MIKAS BALKEVICIUS

WELCOME TO IHSLC 2021

Dear Colleagues;

We are honored to announce that the fourth International Congress of Health Sciences and Life will take place at the Independence Campus of Burdur Mehmet Akif Ersoy University between 08-10 April 2021 and invite you to this scientific meeting.

“Interdisciplinary Interaction in Health Sciences and Life Sciences” themed congress; Medical Sciences, Dentistry, Pharmacy, Veterinary Medicine, Nursing, Midwifery, Nutrition and Dietetics, Child Development, Physiotherapy and Rehabilitation, Emergency and Disaster Management, Biological and Life Sciences in the fields of various conferences, panels, courses and oral / poster presentations will be accepted.

“The capital of the Teke region”, the charming city of the Mediterranean region embellished with its historical and natural beauties, will bring together academics, sectoral stakeholders and students working in the field of health sciences to discuss the current situation and problems; we aim to host you at our congress where current information and future solutions will be put forward.

4. International Health Sciences and Life Congress’s scientific and social program of the region's roots of a well-known Yörük folklore in the province of Burdur where you can find valuable contributions with the wish to share in beautiful days, we invite you to respect and love.

Kind Regards…

Assoc. Prof. Dr . Mümin POLAT
Congress President

CONTENT

MOLECULAR AND PHYSIOLOGICAL EFFECTS OF LOCAL ANESTHETIC AGENTS ON FISH POPULATION 1

INVESTIGATION OF EFFECTIVE FACTORS IN ATP-ASE ENZYME REGULATION BY QUALITATIVE RESEARCH METHOD 6

ADAPTATION AND VALIDATION of ThyPRO-39 FOR TURKISH THYROID PATIENTS 11

THE EFFECT OF SCAPULAR TAPING ON UPPER EXTREMITY STABILITY, DEXTERITY AND SCAPULA MUSCLE ENDURANCE 19

DOES WEIGHT LOSS- DIET INCREASE THE RISK OF EATING ATTITUDE DISORDER IN UNIVERSITY STUDENTS? 21

EVALUATION OF SOCIAL POLICIES IMPLEMENTED FOR ELDERLY DURING THE COVID 19 PANDEMIC PROCESS IN THE PERSPECTIVE OF SOCIAL WORK 32

AN INNOVATIVE APPROACH TO ELDERLY CARE: GERONTECHNOLOGY 39

ANALYSIS OF DNA METHYLATION PROFILES OF FETAL ALCOHOL SPECTRUM DISORDERS 47

INVESTIGATION OF PROTECTIVE EFFECT OF KOREAN RED GINSENG AGAINST X-RAY IRRADIATION-INDUCED OVARY DAMAGE IN RATS 55

THE RELATIONSHIP BETWEEN MINDFUL EATING AND SOME OBESITY INDICATORS IN YOUNG WOMEN 64

BİR BUZAĞIDA ATRESİA ANİ VE ENTEROURİNAL FİSTÜL OLGUSU 74

BİR ALAGEYİKTE ARKA EKSTREMİTE AMPUTASYONU OLGUSU 81

EFFECT OF MESENCHYMAL STEM CELLS ON RAT LIVER IN DOXORUBICIN-INDUCED RATS 89

DETERMINATION OF MINERAL AMOUNT IN DRIED LEAVES OF *MORINGA OLEIFERA* PLANT POWER 100

IN SILICO ANALYSIS OF MISSENSE VARIANTS IN CD22 GENE ASSOCIATED WITH B-ALL 106

TARHUN BİTKİSİNİN (*Artemisia dracunculus L.*) YANIT YÜZEY METODOLOJİSİNDE BELİRLENEN PARAMETRELER İLE EKSTRAKSİYONU 116

COVID 19 PANDEMİSİNDE TİROİD CERRAHİSİ 124

AN INVESTIGATION OF THE USE POSSIBILITIES AS A FUNCTIONAL PRODUCT OF BLACK GARLIC 127

EVIDENCE-BASED TRADITIONAL BIOTHERAPY PRACTICES AND THEIR REFLECTION ON NURSING PRACTICES 136

THE CONTRIBUTION OF CARE TO LIFE STYLE CHANGE IN PATIENTS OF CORONARY ARTERY 145

DETERMINATION OF CAM METHODS USED IN THE PEROPERATIVE PERIOD OF PATIENTS UNDERGOING LUMBAR HERNIA SURGERY 155

EXAMINING THE KNOWLEDGE OF SURGERY AND HEALTH LITERACY LEVELS OF HEALTH SERVICES VOCATIONAL SCHOOL STUDENTS 166

HEMŞİRELİK EĞİTİMİNDE SANAL GERÇEKLİK, ARTTIRILMIŞ GERÇEKLİK VE KARMA GERÇEKLİK: LİTERATÜR TARAMASI 1151

YOĞUN BAKIMLARDA ALARM YÖNETİMİ VE HASTA GÜVENLİĞİ ÜZERİNE ETKİLERİ 1161

BESİN AMBALAJINDA YENİLİKLER: YENİLEBİLİR KAPLAMALAR 1170

COVİD-19 PANDEMİ SÜRECİNDE AMELİYATHANE HEMŞİRESİNİN ROL VE SORUMLULUKLARI 1181

E-SPOR VE SOSYAL SAĞLIK BÜTÜNLÜĞÜNE ETKİLERİ 1187

DOSTLARIMIZ VIRÜSLER VE VIRÜSLERIN TIPTA KULLANIMI 1196

ANNE BABA KAYBI YAŞAYAN ÇOCUKLARA GELİŞİMSEL BİR BAKIŞ 1201

KEDİ VE KÖPEKLERDE EPİDURAL ANESTEZİ VE ANALJEZİ 1210

KEÇİLERDE GEBELİĞİN ERKEN VE ORTA DÖNEMİNDE OKSİTOSİN RESEPTÖRÜ (OTR) EKSPRESYONLARININ İNCELENMESİ 1222

EVALUATION OF THE EFFECTS OF DIFFERENT TYPES OF ADHESIVES USED IN FIXED ORTHODONTIC TREATMENT 1233

KEÇİ YETİŞTİRİCİLİĞİNDE KONJENİTAL ANOMALİLER VE ÖNEMİ 1248

RADYOLOJİK TEHDİTLER VE KRİZ YÖNETİMİ 1257

RELATIONSHIP BETWEEN COVID-19 AND VITAMIN D 1265

THE EFFECT OF HONEY USED AS A APITHERAPY PRODUCT ON DIABETIC WOUND 1273

TÜRKİYE'DE COVİD-19 SALGINI DÖNEMİNDE HAYATA GEÇİRİLEN SOSYAL KORUMA POLİTİKALARININ SEÇİLMİŞ REFAH REJİMLERİ İLE MUKAYESESİ 1285

COVİD-19 PANDEMİSİ VE ÇOCUK RUH SAĞLIĞINA YANSIMALARI 1297

COVİD-19 PANDEMİ KRİZİNDE PSİKOLOJİK İLK YARDIMIN AMACI VE UYGULAMA SÜRECİ .. 1303

THE HEALTH SERVICES SUPPORT IN THE BATTLES OF CANAKKALE (DARDANELLES) 1311

ACCESS OF ONCOLOGY PATIENTS TO HEALTH SERVICES IN COVID-19 PANDEMIA 1320

AN ETHICAL INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE FEAR OF COVID-19 AND THE CARE APPLICATIONS OF NURSES 1327

NON-SPESİFİK BOYUN AĞRILI HASTALARDA KONVANSİYONEL FİZYOTERAPİ PROGRAMININ ETKİNLİĞİNİN İNCELENMESİ 1337

AROMATERAPİNİN HEMODİYALİZ HASTALARININ YAŞADIĞI KAŞINTIYI AZALTMADA ETKİSİ: SİSTEMATİK DERLEME 1344

ÇANAKKALE MUHAREBELERİNDE SAĞLIK HİZMETLERİ DESTEĞİ

THE HEALTH SERVICES SUPPORT IN THE BATTLES OF CANAKKALE (DARDANELLES)

H. Kadircan Keskinbora[1], Fuat Ince[2]

[1] Bahçeşehir Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Ana Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye, kadircan.keskinbora@gmail.com

[2] Süleyman Demirel Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Ana Bilim Dalı, Isparta, Türkiye, incefuat@gmail.com

ÖZET

Giriş ve Amaç: *İtilaf filosu, 18 Mart 1915'te Çanakkale Boğazı'ndaki Türk mevzilerine saldırmış ve ağır bir yenilgiye uğramıştır. 25 Nisan 1915'te başlayan kara muharebeleri, 9 Ocak 1916'da İtilaf birliklerin çekilmesi ile Türklerin zaferiyle sonuçlanmıştır. Çanakkale muharebeleri tarihteki en kanlı savaşlarından birisidir. Bu çalışma ile Çanakkale Cephesi'ndeki sağlık hizmetleri desteğinin açıklanması amaçlanmıştır.*

Yöntem: *Konuyla ilgili kaynaklar, resmî yayınlar ve orijinal dokümanlar taranmış ve incelenmiştir. Ayrıca arşiv belgelerine dayanılarak hazırlanan yayınlar kullanılmıştır.*

Bulgular: *1915 Mart ayı başında Çanakkale Cephesi'nin toplam yatak kapasitesi 1.050 idi. İtilaf Donanması'nın saldırısından sonra bu kapasite artırılmıştır. Ancak kara savaşlarının başlamasıyla meydana gelen yüksek kayıplar nedeniyle bu sayı yetersiz kalmıştır. Cephede "sıhhiye bölüklerinin" sağlık merkezlerinde ve kurulan seyyar hastanelerde ameliyat dahi yapılmıştır. Kurulan bu merkezler ve seyyar hastaneler zamanla 1, 2 ve 3 numaralı Menzil Hastaneleri, 1, 2, 3, 4, 5 ve 6 numaralı Hilal-i Ahmer (Kızılay) Hastaneleri, Ezine, Dümrek, Karabiga, Mürefte, Gelibolu Merkez ve Galata Bulaşıcı Hastalıklar hastaneleri ile Dimetoka, Tekirdağ, Erdek, Keşan ve Uzunköprü hastanelerince desteklenmiştir. Böylece 6 Temmuz 1915 itibariyle 8.680 yatak kapasitesine ulaşılmıştır. Biga, Dimetoka ve Tekirdağ nekahethanelerinin kapasitesi 900'dür. Havuzlarderesi Nekahethanesinin kapasitesi belirlenememiştir. Ayrıca en yakın hastanelere ve İstanbul Hastanelerine deniz yoluyla yaralı ve hasta nakilleri yapılmıştır. Bu şekilde 99.275'i yaralı, 33.794'ü hasta ve 17.999'u hava değişimi olmak üzere toplam 150.868 kişi nakledilmiştir. Kızılay'ın sağlık hizmetleri desteği çok önemliydi. Hemşirelik kurslarına katılan Türk kadınları hastanelerde hemşire olarak çalışmıştır. Almanlar 160.000*

Mark tutarında sağlık malzemesi desteği sağlamıştır. Sağlık personelinin ilgilendiği diğer konular; sıtma, iskorbüt, tifüs, dizanteri, kolera, tifo, diş çürüğü, sağırlık, uykusuzluk ve zihinsel sorunlar olmuştur. Ancak bunların savaşın sonucunu olumsuz etkilemediğini söylemek olanaklıdır. Askerler düzenli olarak aşılanmış, dezenfeksiyon ve sterilizasyon konularına ağırlık verilmiştir. İtilaf güçlerinin Türk sağlık kuruluşlarına ve hastane gemilerine yönelik saldırıları can kayıplarına neden olmuştur. Ayrıca İtilaf güçleri, hastane gemisi olarak bildirdikleri gemileri muharip amaçlarla kullanmıştır. Bunlar, Cenevre Kızılhaç Komitesi Başkanlığına bildirilmiş ve protesto edilmiştir.

Sonuç: *Çanakkale Muharebelerinde Türk tarafının zayiatı; 55.000'i şehit olmak üzere 209.655'tir. Savaş öncesinde gerekli tedbirler alınmış, muharebeler esnasında sağlık tesislerinin sayısı artırılmış ve kademeli sağlık sistemine uygun basamak sistemi oluşturulmuştur. Koruyucu sağlık hizmetlerine gereken önem verilmiştir. Sonuç olarak o dönemin şartları göz önüne alındığında Çanakkale Muharebelerinde çok iyi bir sağlık hizmeti verildiğini söylemek olanaklıdır. İstanbul'a olan yakınlığın bunda en önemli etken olduğu unutulmamalıdır.*

Anahtar kelimeler: *Çanakkale Muharebeleri, Sağlık, Sağlık sistemi, Sağlık hizmetleri*

ABSTRACT

Introduction and Aim: The Entente fleet attacked the Turkish positions in the Dardanelles Strait on March 18, 1915, and suffered a heavy defeat. Land battles that started on April 25, 1915, resulted in Turkish victory with the withdrawal of the Allied troops on January 9, 1916. Çanakkale battles are one of the bloodiest battles in history. The purpose of this study is to explain the health services support in the Canakkale (Dardanelles) Front.

Method: Related resources, official publications and original documents have been scanned and examined. In addition, publications prepared based on archive documents were used.

Results: At the beginning of March 1915, the total bed capacity on the Dardanelles Front was 1,050. This capacity was increased after the attack of the Entente Navy. However, this number was insufficient due to the high casualties that occurred with the start of land battles. On the front, surgery was even performed in the health centers of the "medical companies" and in the mobile hospitals established. Over time, these centers and mobile hospitals have been established by the number 1, 2 and 3 Range Hospitals, 1, 2, 3, 4, 5 and 6 the Red Crescent Hospitals, Ezine, Dumrek, Karabiga, Murefte, Gelibolu Center and Galata Epidemic Hospitals

and Dimetoka, Tekirdag, Erdek has supported Kesan and Uzunkopru Hospitals. Thus, as of July 6, 1915, the bed capacity of 8,680 was reached. The capacity of Biga, Dimetoka and Tekirdag Convalescent Homes were 900. The capacity of the Havuzlarderesi Convalescent Home was not determined. In addition, wounded and sick transfers were made to the nearest hospitals and the Istanbul Hospitals by sea. In this way, a total of 150,868 people, including 99,275 injured, 33,794 patients and 17,999 air changes, were transported. Health services support of the Red Crescent was too important. Turkish women who attended nursing courses worked as nurses in hospitals. The Germans provided health supplies to the amount of 160,000 Mark. Other issues that health personnel deal with are; malaria, scurvy, typhus, dysentery, cholera, typhoid, dental caries, deafness, insomnia and mental problems. However, it is possible to say that these did not adversely affect the outcome of the war. The soldiers were regularly vaccinated and emphasis was placed on disinfection and sterilization. The attacks of the Entente forces against the Turkish healthcare organizations and hospital ships caused casualties. In addition, the Entente forces used the ships they reported as hospital ships for combat purposes. This was reported to the Geneva Red Cross Committee Presidency and was protested.

Conclusion: The casualties of the Turkish side in the Battles of Canakkale were 209,655, including 55,000 martyrs. Necessary precautions were taken before the war, the number of health facilities was increased during the battles and a step system suitable for the gradual health system was established. Preventive health services have been given due importance. As a result, considering the conditions of that period, it is possible to say that a very good health service was provided in the Canakkale Wars. It should not be forgotten that the most important factor in this is the proximity to Istanbul.

Key words: Battles of Canakkale (Dardanelles), Health, Health system, Health services

1. GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Denizcilik Bakanlığınca hazırlanan plana göre Çanakkale Boğazı'nın zorla ele geçirilmesi öngörülmüştü. Bunun için İtilaf devletlerinin Müşterek Filosu Boğaz'a hücum edecek ve Türk tabyaları susturulacaktı. Bu kapsamda 1915 yılının 19 Şubat'tından 18 Mart gününe kadar gece ve gündüz olmak üzere toplam 35 girişimde bulunulmuştur. Nihayet Boğaz'ı geçip Marmara'ya açılmak isteyen Müşterek Filo 18 Mart'ta büyük harekata başlamıştır. Ancak Türler kaşısında ummadıkları bir mağlubiyete uğrayıp geri

çekilmek zorunda kalmışlardır. İtilaf güçlerinin dört savaş gemisi batmış, iki gemi de ağır hasar almıştır. Bu toplam gücün % 35'ine denk gelmekteydi (1).

Müşterek Filo'nun tek başına Boğaz'ı geçemeyeceği anlaşılınca İtilaf güçleri bu sefer 25 Nisan 1915'te Seddülbahir ve Arıburnu bölgesine çıkartma yapmışlardır. Böylece Çanakkale Cephesi'nin kara muharebeleri başlamıştır. Türk tarafı ise daha önce bölgede bulunan birlikleri takviye ederek 25 Mart 1915'te 5'inci Ordu'yu kurmuştu (1).

Arıburnu bölgesine çıkan Avustralya ve Yeni Zelanda (ANZAC) birlikleri Conkbayırı istikametine başlattıkları ileri harekâtta Mustafa Kemal (Atatürk) komutasındaki Türk birliklerince geri atılmışladır. Karaya çıkan İtilaf birlikleri fazla ilerleme kaydedemeden bulundukları yerlerde cephe savaşı hazırlıklarını yapmışlardır. Aylar süren kanlı muharebeler boyunca çok sayıda asker hayatını kaybetmiş, yaralanmış ve hastalanmıştır. İtilaf kuvvetlerinin 19/20 Aralık 1915 gecesinde başlayan geri çekilmeleri 9 Ocak 1916'da sona ermiş ve böylece Kara muharebeleri de Türk zaferiyle sonuçlanmıştır (1).

Bu çalışma ile Çanakkale Cephesi'ndeki sağlık hizmetleri desteğinin açıklanması amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Konuyla ilgili kaynaklar, resmî yayınlar ve orijinal dokümanlar taranmış ve incelenmiştir. Ayrıca arşiv belgelerine dayanılarak hazırlanan yayınlar kullanılmıştır.

3. BULGULAR

İtilaf güçlerinin saldırı ihtimalinin belirmesiyle Çanakkale Cephesi'ndeki sağlık teşkillerinin sayısı artırılmaya başlanmıştır (2). 1915 yılının Mart ayının başında; Kale, Erenköy, Ezine, Umurbey, Kilitbahir ve Eceabat hastanelerinde olmak üzere toplam 1.050 yatak kapasitesi bulunmaktaydı. Deniz muharebesi başladığında Anadolu tarafında 9 ve Trakya tarafında 7 olmak üzere 16 sargı yeri hazır haldeydi. Bu sargı yerleri topçu tabyalarını destekleyecek biçimde yapılandırılmışlardı (3).

Kara muharebelerinin başlamasıyla artan yaralı ve hasta sayıları nedeniyle mevcut sağlık teşkilleri ve bunların yatak kapasiteleri yetersiz kalmıştır (3) Yaralıların ilk müdahaleleri oldukları yerde yapılmış ve teskereciler (sedye taşıyıcılar) tarafından mevzilerin hemen

gerisindeki "yaralı yuvalarına" taşınmışlardır (4). Tümenlere bağlı sıhhiye bölüklerinin açtığı "sağlık merkezlerinde (büyük sargı yerlerinde" ve "seyyar hastaneler" sadece basit veya acil kategorideki ilk müdahaleleri yapmakla kalmamışlar gerektiğinde buralarda ameliyat da yapılmıştır (3, 5).

Mayıs 1915'te yatak kapasitesi 5.050'ye çıkartılmıştır. Tekirdağ, Şarköy, Gelibolu, Lapseki, Ezine, Dümrek, Biga ve Dimetoka hastaneleri cephe bölgesindeki sağlık teşkillerini desteklemişlerdir (2). Gelibolu'ya yapılan bombardıman nedeniyle buradaki sağlık teşkilleri 150 yatak kapasitesi hariç Lapseki ve Tekirdağ'a taşınmıştır (3). Muharebelerin şiddetlenmesi ile Temmuz 1915'te Biga'da; 1 ve 2 Numaralı, Dimetoka'da (sonra Biga'da); 3 Numaralı Menzil hastaneleri, Demerek'te; 1 Numaralı, Çardak'ta 2 Numaralı, Lapseki'de 3 ve 4 Numaralı, Şarköy'de 5 ve 6 Numaralı Hilal-i Ahmer (Kızılay) hastaneleri devreye alınmıştır. Ayrıca Karabiga, Galata (Salgın), Mürefte, Gelibolu Merkez (sonra Tekirdağ'da), Erdek, Keşan, Uzunköprü ve Tekirdağ Merkez hastaneleri Cephe'ye sağlık hizmetleri desteği vermişlerdir. Bu hastanelerin toplam yatak kapasitesi 8.680 idi (3).



Şekil 1. Gelibolu Hastanesi Ameliyathanesi (3).

Yaralı ve hastalardan tedavileri bitmesine rağmen bir müddet daha dinlenmeye ihtiyacı olanların takip edildikleri yerlere bugünkü rehabilitasyon merkezleri anlamında nekahethane denilmekteydi (6). Bu maksatla kurulan nekahethanelerden Biga, Dimetoka ve Tekirdağ nekahethanelerinin toplam kapasitesi 900 olarak belirlenmiştir. Havuzlarderesi Nekahethanesinin kapasitesi ise görülememiştir (3).

Memleket içindeki hastanelere sevk edilecek hasta ve yaralılardan önemli bir kısmı Eceabat ve Akbaş iskelelerinden deniz yoluyla sevk edilmişlerdir (7). İstanbul'daki hastaneler ve sağlık

merkezine dönüştürülen kuruluşlar Çanakkale Cephesine destek olmak üzere hazırlanmışlardır. İstanbul'da Sirkeci ve Haydarpaşa'ya getirilen yaralı ve hastalar buralardan hastanelere nakledilmişlerdir (8). Cepheye yakın hastanelere ve İstanbul Hastanelerine deniz yoluyla 99.275'i yaralı, 33.794'ü hasta ve 17.999'u hava değişimi olmak üzere toplam 150.868 kişi nakledilmiştir (5).



Şekil 2. Çanakkale'den gemiyle Sirkeci'ye getirilen yaralı ve hastalar (9)

Kızılay'ın Çanakkale Muharebelerinde sağladığı sağlık hizmetleri desteği cephe için çok önemliydi (10). Ayrıca Kızılay tarafından açılan hastabakıcılık kurslarına katılan Türk kadınları hastanelerde hemşire olarak çalışmışlardır (11). Türk tebaasından olan gayri müslim kadınlar ile İstanbul'daki yabancıların eşleri de hastanelerde hemşirelik yapmışlardır (12). Alman ve Avusturya sağlık heyetlerinde yer alan hemşireler de Kızılay hastanelerinde çalışmışlardır. Ayrıca Kızılay kurslarına erkeklerin de iştirak ettiği ve gönüllü hastabakıcılık yaptıkları bilinmektedir (13). Gerek bu dönemde ve gerekse de sonraki yıllarda hemşire kelimesi yerine "hastabakıcı" ya da "hastabakıcı-hemşire" kelimeleri kullanılmıştır (14). Bu nedenle çalışmada geçen hastabakıcı kelimesinin hemşire olarak anlaşılması doğru olacaktır.



Şekil 3. Şifa bulmuş yaralılar ve hemşireleri (9).

Almanların muharebeler süresince Çanakkale Cephesine toplam 160.000 Mark tutarında çeşitli sağlık malzemeleri yardımı olmuştur (3). Bu sağlık malzemeleri, hastane donanımları ve teçhizatları ile mobil eczane ünitesi ve dezenfeksiyon malzemelerinden oluşmaktaydı (15, 16).

Yaralanmalar dışında sıhhiyecilerin uğraşmak zorunda kaldıkları diğer konular; sıtma, iskorbüt, tifüs, dizanteri, kolera, tifo, diş çürüğü, sağırlık, uykusuzluk ve zihinsel sorunlar gibi rahatsızlıklar olmuştur. Ancak alınan tedbirler sayesinde bunların muharebelerin sonuçlarına etki etmeleri önlenmiştir. Askerler düzenli olarak aşılanmışlar ve gerekli koruyucu sağlık hizmetleri önlemleri başarıyla uygulanmıştır (3).

Çanakkale Muharebeleri bazı kaynaklarda "Centilmenler Savaşı" olarak adlandırılmaktadır (10). Ancak, İtilaf güçlerinin Türk sağlık kuruluşlarına ve hastane gemilerine yönelik saldırıları gerçekten de bu tanımdan çok uzaktır. Yapılan saldırılar can kayıplarına neden olduğu gibi sağlık hizmetlerinin ve tahliye işlemlerinin de aksamasına neden olmuştur (17). Tüm bunlara neden olan İtilaf güçleri, Türk tarafına hastane gemisi olarak bildirdikleri gemileri muharip amaçlı olarak kullanmaktan kaçınmamışlardır (3). Bunlar, Cenevre Kızılhaç Komitesi Başkanlığına bildirilmiş ve gerekli protestolar yapılmıştır (3, 18).

4. SONUÇ

Çanakkale Muharebelerinde Türk tarafının zayiatı; 55.000'i şehit olmak üzere 209.655'tir. Ancak çeşitli kaynaklarda geçen hastaneye yatan ve hava değişimine gönderilen askerlerin sayısındaki farklılıklar dikkate alındığında bu sayı 250.000'e çıkmaktadır. İngilizlerin zayiatı 115.000'i can kaybı, yaralı ve kayıp olmak üzere memleketlerine sevk edilenlerle veya gönderilenlerle birlikte 205.000 kişidir. Fransızların zayiatı ise 47.000 olarak hesaplanmıştır

(3). Her iki taraftan da büyük kayıpların yaşandığı Çanakkale Muharebeleri tarihteki farklı yerini almıştır.

Savaş öncesinde gerekli tedbirlerin alınması, muharebeler esnasında sağlık tesislerinin sayısının artırılması ve çeşitli hastaneler ile diğer sağlık teşkillerinin kademeli sağlık sistemine uygun olarak basamak basamak oluşturulması zayiatın daha da artmasını engellemiştir. Koruyucu sağlık hizmetlerine gösterilen özen sayesinde bulaşıcı hastalıkların çok yayılmadan önüne geçilebilmiştir.

Sonuç olarak o dönemin şartları göz önüne alındığında Çanakkale Muharebelerinde çok iyi bir sağlık hizmeti verildiğini söylemek olanaklıdır. İstanbul'a olan yakınlığın bunda en önemli etken olduğu unutulmamalıdır.

5. KAYNAKLAR

1. (1985). Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik, C.X, Ankara: Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
2. (2012). Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi, V. Cilt I. Kitap. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Yayınları.
3. Akkaya, A. (2015). Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi Sağlık Hizmetleri, Ankara: Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı.
4. (1980). Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, C.V, Ktp. 3, Ankara: Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
5. Erdemir, L. (2012). Çanakkale muharebe meydanlarından İstanbul hastanelerine: sağlık hizmetleri, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(15):91-113.
6. Bingöl, G. (1952). Harekât Bölgesinde Sıhhiye Hizmeti, Ankara: Genelkurmay Yayınları.
7. Aydın, N. (2010). Çanakkale Savaşları'nda Sıhhiye ve Tahliye Hizmetleri, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Çanakkale Savaşları'nda Sıhhiye ve Tahliye Hizmetleri, 26 (77): 385-404.
8. Ergün, E. (2016). Çanakkale Cephesinde Tahliye ve Sıhhiye Faaliyetleri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kars: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

9. (2015). 100. Yılında Fotoğraflarla Çanakkale, Kaynak: Yetkin İşcen, Ankara: TBMM Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı.
10. Aysal, N. (2015). Çanakkale Muharebelerinde Sağlık Hizmetleri ve Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Faaliyetleri, 100'üncü Yılında Çanakkale Zaferi Sempozyumu. (s.10-41). İstanbul: Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü.
11. Esenkaya, A. (2011). Çanakkale muharebelerinde cephede ve cephe dışında sağlık hizmetleri.
12. Borlat, B. (2018). Çanakkale Cephesi'nde İkmal Faaliyetleri (1914-1916), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
13. Becker, H. (1983). I. Dünya Savaşı'nda (1914-1918) Osmanlı Cephesi'nde Askerî Tabâbet ve Eczacılık, (Alman kaynaklarına göre), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İ. Ü. Tıp Fakültesi Dentoloji Anabilim Dalı ve Tıp Tarihi Bilim Dalı.
14. İnce, F. (2020). Devlet Arşivleri Cumhuriyet Arşivinde Bulunan 1931 ve 1962 Yılları Arasındaki Belgelerden Türkiye'de Görev Yaptıkları Belirlenen Yabancı Hemşireler, Lokman Hekim Dergisi, 10(3): 346-359.
15. Önsoy, R. (2004). Türkiye'deki Almanya 1914-1918: Almanya'nın Türkiye'deki Kültürel Etkinliği ve Robert Bosch, Ankara: Atlas Yayınları.
16. Alkan, N. (2016). Alman Kaynaklarına Göre Çanakkale Savaşı ve Zaferi, Belleten, 80(289):899-238.
17. Esenkaya, A. (2004). Çanakkale Muharebelerinde İtilaf Devletleri'nin Savaş Hukukuna Aykırı Davranışları, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, (4):51-96.
18. Albayrak, M., Çakıcı, M., Uzundağ, R., Kahriman, S., Karaca, Y. (2005). Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I, Yayın Nu.: 71, Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.